Il-Knisja tar-Redentur u dehra fuq il-Muristan

IL-KNISJA U SPTAR TA' SAN ĠWANN BATTISTA TAL-KAVALLIERI OSPEDALIERI

Noel Muscat ofm

Knejjes Antiki meqruda f'Ġerusalemm

Faċċata tad-daħla tal-bitħa li hemm quddiem il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, hemm il-Moskea ta' Omar, li nbniet mis-Sultan Ayyubid Al-Afdāl ibn Salāh ad-Dīn fl-1193 biex tfakkar il-post fejn il-Kaliff Omar ibn al-Khattāb talab quddiem il-Qabar ta' Kristu fis-sena 638, meta l-Patrijarka Biżantin Sophronios ċeda l-belt ta' Ġerusalemm. Il-minaret tal-Moskea jiddomina fuq il-kampnar tozz tal-istess Bażilika. Maġenbha, proprju faċċata tal-Bażilika, hemm bitħa li minnha titla' fil-Kappella Griega Ortodossa msejħa Ġetsemani, li fiha hi meqjuma l-ikona tat-*Theotókos* li fil-festa tal-*Koimesis tis Theotókou* (Dormizzjoni ta' Omm Alla) tittieħed fil-kripta ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat, fejn hu meqjum il-Qabar vojt tal-Verġni Marija.

Dawn il-binjiet storiċi jinsabu fuq fejn kien hemm żewġ knejjes importanti fl-era Kruċjata, jiġifieri l-Knisja Konventwali tal-Ordni tal-Kavallieri Ospedalieri ta' San Ġwann, u l-Knisja ta' Santa Marija *Maggiore* (il-Kbira), li kienet Abbazija tas-Sorijiet Benedittini, imwaqqfa mill-merkanti Amalfitani, li fl-1048 kienu bdew jieħdu ħsieb l-isptar tal-pellegrini fiż-żona ta' quddiem il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, illum magħrufa bil-kelma Torka *Muristan*, li tfisser sptar. Dan kien diġà jeżisti mill-era Biżantina bħala ospizju għall-pellegrini, u l-Imperatur Charlemagne, fis-sena 800, bi ftehim mal-Kaliff tal-Eġittu Harun al-Rashid (766-809) kien kabbru. Bil-Bulla *Pie postulatio voluntatis* tal-15 ta' Frar 1113 il-Papa Paskal II ta Regola lill-Amalfitani u waqqaf l-Ordni tal-Kavallieri ta' San Ġwann f'Ġerusalemm. Dan, kif nafu, kien il-bidu tal-Ordni Sovran Militari u Ospedalier ta' San Ġwann Battista ta' Ġerusalemm, Rodi u Malta. Fl-era Kruċjata l-Kavallieri ta' San Ġwann kellhom il-Knisja konventwali tagħhom fil-kwartier tal-isptar, proprju faċċata tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu.

L-istorja tal-Knisja u Sptar ta' San Ġwann Battista fl-era Kruċjata

L-aġġettiv "il-Ġdida" mogħti lill-Knisja ta' San Ġwann Battista ngħatalha biex jiddistingwiha mill-Knisja ta' San Ġwann il-Battista "l-Antika," li għadha wieqfa sal-lum wara l-*Muristan*, illum proprjetà tal-Patrijarkat Grieg Ortodoss, u li nbniet fl-era Biżantina.

Fis-snin 386-388 ċertu qassis Latin jismu Innocenzo kien bena Knisja ddedikata lil San Ġwann Battista fuq l-Għolja taż-Żebbuġ, wara li kien salva r-relikwi tal-qaddis minn Sebaste, meta l-qabar tal-Battista ġie desakrat fi żmien l-Imperatur Ġiljan l-Apostata. Lejn is-sena 512 Ġwann Rufus isemmi *martyrion* ta' San Ġwann li kien ilu jeżisti minn żmien il-Konċilju ta' Kalċedonja fis-sena 451. Ma nafux jirreferix għal din il-Knisja. Li nafu iżda hu li l-monasteru ta' San Ġwann li fih sar massakru mill-Persjani fl-invażjoni tas-sena 614, kien jinsab barra mill-ħitan tal-belt. Il-Lezzjunarju Gregorjan jagħtina x'nifhmu li din il-Knisja, aktar tard kienet ġiet restawrata mill-Abbati Modestos bl-għajnuna ta' San Ġwann l-Elemożinier, Patrijarka ta' Lixandra. Din il-Knisja kienet issir fiha l-festa tat-twelid ta' San Ġwann (24 ta' Ġunju) u tas-sejba tar-ras tal-Battista (26 ta' Ottubru). Jidher li, fl-era Biżantina, din kienet il-Knisja li fiha kien jiġi mfakkar it-twelid ta' San Ġwann, u mhux dik ta' Ain Karem, li għandha wkoll tradizzjoni antika. Fis-sena 808 żewġ qassisin kienu juffiċjawha. L-istorja tal-Isptar ta' San Ġwann Battista f'Ġerusalemm kienet ibbażata fuq it-twemmin li hemmhekk kien hemm id-dar li fiha l-qassis Żakkarija kien jgħix ma' Eliżabetta meta kien jaqdi t-Tempju ta' Ġerusalemm.

L-istorja antika tal-Isptar ta' San Ġwann kif jirrakkontaha l-istoriku tal-Kruċjata William ta' Tyre lejn tmiem is-seklu 12 turina kif il-merakanti Amalfitani li semmejna kienu kisbu mill-Kaliff Fatimita tal-

Eġittu l-permess li jieħdu ħsieb sptar f'Ġerusalemm biex fih jilqgħu u jikkuraw il-pellegrini Kristjani Latini li kienu jiġu jżuru l-Postijiet Qaddisa. Fl-istess kwartier tal-isptar, dejjem fiż-żona ta' quddiem il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, huma bnew il-Knisja ta' Santa Marija *Latina*, li magħha kien hemm monasteru tar-rħieb Benedittini. Illum il-fdalijiet ta' din il-Knisja jinsabu inglobati fir-Redeemer Church tal-Luterani li nbniet fuq l-istess pedamenti tal-Knisja medjevali. Aktar tard twaqqaf monasteru għas-Sorijiet Benedittini ddedikat lil Santa Marija Maddalena, bil-Knisja tiegħu magħrufa bħala Santa Marija *Maggiore*, imma magħruf ukoll bħala Santa Marija ż-Żgħira (*Parva*). Billi l-pellegrini kienu dejjem jiżdiedu, l-Amalfitani ħasbu biex jibnu sptar akbar biex jikkurawhom. It-tliet istituzzjonijiet, jiġifieri l-monasteri Benedittini maskili u femminili, u l-isptar tal-pellegrini, kienu mwieżna mill-offerti li kienu jirċievu minn Amalfi dawn il-merkanti.

William ta' Trye jikteb li l-oratorju ċkejken (*oratorium modicum*) tal-isptar kien iddedikat lil San Ġwann l-Elemożinier, imma forsi jiżbalja għax ix-xhieda kollha tas-seklu 12 isemmu li l-isptar kien iddedikat lil San Ġwann Battista. Kif diġà rajna kien hemm sptar Latin assoċjat mal-Knisja ta' Santa Marija fis-sena 860, kif jgħid Bernard ir-Raħeb (Monaco), u li dan l-isptar ġie mwaqqaf minn Charlemagne, għalkemm hu possibbli li kien diġà jeżisti qabel l-invażjoni tal-Persjani tas-614, minn żmien il-Papa San Girgor I (il-Kbir). Ma nafux jekk kienx hemm rabta bejn dawn l-istituzzjonijiet li kienu jeżistu fiż-żona u l-isptar li mbagħad waqqfu l-Amalfitani. Hu probabbli li l-fatt li l-Amalfitani kisbu permessi mill-Kaliffi biex jibnu l-isptar mill-ġdid jindika li l-isptar oriġinali kien jinsab meqrud, sa minn meta l-Kaliff Al-Hākīm kien qered il-Knejjes u l-bini Kristjan ta' Ġerusalemm fl-1009.

Amatus ta' Montecassino jfakkar li kien inbena sptar f'Ġerusalemm u ieħor f'Antjokja mill-Amalfitani, immexxijin minn ċertu Mauro, li kien miet fl-1071. Meta l-Arċisqof Giovanni di Amalfi żar Ġerusalemm fis-snin 1070-82, hu ġie milqugħ min-nies ta' beltu l-Amafitani, li kienu preżenti f'Ġerusalemm u kienu bnew żewġ ospizji, għall-irġiel u għan-nisa, u kienu wkoll

Mudell tal-Muristan – Institue of Archaeology

jgħixu qishom reliġjużi. Dan kollu juri li kienu qrib li jiġu meqjusin uffiċjalment bħala Ordni reliġjuż mill-Knisja. Dawn l-ospizji li jsemmi l-kronista Kruċjat x'aktarx li twaqqfu ftit qabel l-1071, meta kien Kaliff Al-Mustansir. L-isptar jidher li nbena wkoll qrib il-Knisja Biżantina ta' San Ġwann Battista, li tmur lura għas-seklu 5.

Meta l-Kruċjati rebħu Ġerusalemm fil-15 ta' Lulju 1099, l-isptar ta' San Ġwann kien amministrat minn Gerardo Sasso da Scala (c. 1040 – 3 ta' Settembru 1120), li sar l-ewwel Rettur tal-Isptar tal-Ordni ta' San Ġwann, u li ġie ddikjarat Beatu fl-1984. Ir-ras tiegħu għadha sal-lum imħarsa bħala relikwa fil-Knisja tal-Monasteru ta' Sant'Ursola tas-Sorijiet Ġerosolimitani fil-Belt Valletta. Il-fdaliijet tal-Beatu Gerardo kienu ttieħdu minn Ġerusalemm ftit wara li Saladain rebaħha fl-1187. Fl-1283 kienu jinsabu f'relikwarju tal-fidda u ġebel prezzjuż, imħares fil-kappella tal-Ospedalieri ta' San Ġwann f'Manosque, fi Provenza, fejn damu sar-rivoluzzjoni Franċiża. Imma r-ras ta' Gerardo kient inġiebet Malta fl-1749. William ta' Tyre jikteb li Gerardo kien raħeb korista, għalkemm seta' kien *conversus*. Hu kien inqafel fil-ħabs u ġie ttorturat mill-Musulmani waqt l-assedju tal-Kruċjati fuq Ġerusalemm, u baqa' jsofri minn diżabilità f'riġlejh minħabba f'hekk. Jingħad ukoll li hu sofra dawn it-turmenti għax inqabad jixħet il-ħobż lill-Kruċjati minn fuq is-swar ta' Ġerusalemm waqt l-assedju, u li dawn il-ħobżiet saru mirakolożament ġebel meta resqu l-Musulmani.

Wara r-rebħa Kruċjata ta' Ġerusalemm u wara li l-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu daħlu jgħixu fiha u juffiċjawha l-Kanoniċi Regulari ta' Santu Wistin, l-Isptar tal-Ġovanniti sar istituzzjoni indipendenti mill-monasteri Benedittini li kien hemm fil-kwartier tiegħu. X'aktarx li, fil-bidunett, kellu rabtiet kbar mal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, imma bil-mod il-mod beda jiżviluppa f'istituzzjoni indipendenti. Id-Duka Godfrey ta' Bouillon, li kien mexxa l-armata Kruċjata li rebħet Ġerusalemm fl-1099, offra lill-Kavallieri xi artijiet. Dawn il-privileġġi kienu konfermati mir-Re Baldwin I fl-1112. Fl-istess sena, l-*hospitale fratrum pauperum* (l-isptar tal-aħwa foqra) ġie eżentat mill-ħlas tad-dieċmi mill-Patrijarka Arnulf u minn Evremar, l-Arċisqof ta' Ċesarija. Sadanittant l-Isptar beda wkoll jakkwista proprjetajiet fl-Ewropa, hekk li mill-bidunett, fl-1113, l-Ordni tal-Kavallieri ta' San Ġwann kellu proprjetajiet imsejħin *xenodochia* (sptarijiet) f'Saint Gilles fi Franza, kif ukoll f'Asti, Pisa, Bari, Otranto, Taranto u Messina fl-Italja. Kisbu wkoll artijiet fi Spanja.

Il-Bulla *Pie postulatio voluntatis* tal-Papa Paskal II, tal-15 ta' Frar 1113, irrikonoxxiet il-*xenodochium* (sptar) imwaqqaf minn Gerardo Sasso da Scala "maġenb il-Knisja tal-Imqaddes Ġwann Battista", u ddikjarat li l-proprjetajiet kollha tal-Ordni fl-Ewropa u l-Asja kienu jaqgħu taħt protezzjoni papali. L-isptar ġie eżentat milli jħallas id-dieċmi, kellu d-dritt li jipproduċi dak kollu li kellu bżonn fil-proprjetajiet tiegħu, u wara l-mewt ta' Gerado kellu d-dritt li jagħżel Gran Mastru ġdid mingħajr indħil ta' ħadd.

Billi l-Kanoniċi tal-Qabar ta' Kristu saru Ordni Regulari fl-1114, kienet naturali l-firda bejnhom u l-Ordni tal-Kavallieri ta' San Ġwann, u hekk l-Isptar ta' San Ġwann sar totalment indipendenti mill-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Imma dan ma kienx daqshekk ċar fil-bidunett, għax l-offerti ta' nies nobbli mill-Ewropa kienu jidħlu f'isem il-Qabar ta' Kristu u l-Isptar mingħajr distinzjoni ċara, u l-fatt li l-Gran Mastru Raymond de Puy (1120-1158/60) u l-Kavallieri għażlu r-Regola ta' Santu Wistin, wassal biex dawn iż-żewġ istituzzjonijiet reliġjużi damu biex jiġu

magħrufin bħala distinti wieħed mill-ieħor.

Minkejja dan kollu, serje ta' Bulli papali, li wasslu fl-1154 għall-*Christianæ fidei religio* tal-Papa Anastasju IV, kabbru l-indipendenza tal-Ospedalieri ta' San Ġwann mill-kontroll tal-Patrijarka u l-isqfijiet. Hekk bdew il-kwestjonijiet bejn il-Gran Mastru Raymond du Puy de Provençe u l-Patrijarka Foulquier, hekk li dan sa mar għand il-Papa Adrijanu IV f'Ruma biex jikkonvinċih ħa jneħħi l-konċessjonijiet u l-privileġġi li s-Santa Sede kienet tat lill-Kavallieri. Imma l-isforzi tiegħu kienu kollha għal xejn, għax mill-1154 l-Ordni ta' San Ġwann kien meqjus bħala Ordni reliġjuż eżenti mill-ġurisdizzjoni episkopali u suġġett direttament għall-Papa.

Ma nafux eżatt kif kien l-ewwel Sptar tal-Ordni. Saewulf, li żar Ġerusalemm fl-1102-3 jgħid li kien maġenb l-Abbazija ta' Santa Marija ż-Żgħira (*Parva*), u li l-Knisja tiegħu kienet iddedikata lil San Ġwann Battista. Xhieda oħra tal-1114 tgħid li l-"isptar tal-foqra u l-morda, u l-Knisja ta' San Ġwann Battista" kienu fuq in-nofsinhar tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, ħdejn Santa Marija Latina. Meta r-Re Baldwin I miet fl-1118, qabel ma ndifen taħt il-Kalvarju fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, ittieħed għand "il-foqra ta' Kristu fl-isptar."

L-inkwiet u l-pika bejn il-Kavallieri ta' San Ġwann u l-Patrijarka ta' Ġerusalemm jitkellem dwarhom l-istoriku Kruċjat William ta' Tyre: "Quddiem il-bieb tal-Knisja tar-Risurrezzjoni, biex juru n-nuqqas ta' rispett tagħhom lejn l-istess Knisja, [il-Kavallieri] bdew itellgħu binja li kienet aktar għolja u rikka mill-Knisja li kienet ġiet ikkonsagrata bid-demm prezzjuż tas-Salvatur [...] Mhux biss, imma meta s-Sinjur Patrijarka kien imur jippriedka lill-poplu, kif kienet id-drawwa, mill-post li fih is-Salvatur tal-bnedmin ġie mdendel [...] huma kienu jippruvaw ifixklu ċ-ċelebrazzjoni tal-uffiċċji mħollija f'idejh. B'intenzjoni ħażina kienu jibdew idoqqu l-qniepen kbar fit-tul bla jaqtgħu, hekk li l-leħen tal-Patrijarka ma setax jinstema f'dak l-istorbju, u n-nies ma setgħux jisimgħuh minkejja l-isforzi tagħhom."

Dan jurina li l-kampnar tal-Knisja Konventwali ta' San Ġwann kien jinsab eżattament quddiem il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Dokument tal-1168 jikkonferma li l-Isptar kien iħares direttament fuq it-triq li kienet tgħaddi min-nofsinhar taz-zuntier (tal-bitħa ta' quddiem il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu).

Id-*Descriptio locorum* tal-1131-43 tiddeskrivi l-Isptar tal-Kavallieri bħala *xenodochium*, u tispjega lill-qarrejja Latini li din il-kelma Griega kienet tirreferi għal ospizju li fih jiġu milqugħin pellegrini foqra kif ukoll morda li kienu jkunu fit-toroq, biex hemm isib kenn u min jieħu ħsiebhom. Ir-rabbi Lhudi Benjamin ta' Tudela fl-1169-71 jgħid li kien hemm madwar 400 Kavallieri fl-Isptar, numru forsi esaġerat.

Johannes ta' Würzburg jagħtina l-aktar deskrizzjoni dettaljata tal-Isptar madwar is-sena 1165: "Maġenb il-Knisja tal-Qabar ta' Kristu [...] quddiemha lejn in-nofsinhar hemm il-Knisja sabiħa mibnija ad unur ta' San Ġwann Battista, li magħha hemm ukoll sptar, li fih hemm swali kbar li jilqgħu fihom numru kbir ta' morda, kemm irġiel kif ukoll nisa, li jsibu ta' kuljum kura li tqum ħafna flus. Wieħed mill-qaddejja (*servientibus*) qalli li, meta jien kont hemm, in-numru ta' morda kien ta' madwar elfejn, li minnhom xi mindaqqiet mal-ħamsin jittieħdu mejtin għad-difna bin-nhar u bil-lejl, filwaqt li l-istess numru jibqa' ġej il-ħin kollu. Dak l-isptar isostni bl-ikel numru kbir ta' nies fit-toroq daqs kemm isostni ġewwa fih, barra mill-karità bla tarf li tingħata kuljum lill-foqra li jittallbu bieb bieb [...] L-istess dar

[qaddisa] għandha ħafna kastelli mxerrdin mal-art kollha, fejn il-persuni tagħha [Kavallieri] jeżerċitaw l-arti militari biex jiddefendu lill-Kristjani mill-invażjonijiet tas-Saraċini. Maġenb l-istess Knisja ta' San Ġwann hemm kunvent tas-Sorijiet iddedikat lil Santa Marija; hu kważi jmiss mal-abside (*in capite*) tal-bini tal-imsemmija Knisja [ta' San Ġwann] u din il-Knisja tissejjaħ Santa Marija l-Kbira."

Dak li ra Johannes ta' Würzburg kien x'aktarx is-sala kbira tal-isptar, jew Sagra Infermerija, li ċertament kellha kappella li kienet ħajt ma' ħajt mal-Knisja ta' Santa Marija. Imma jista' jkun ukoll li jirreferi għall-fatt li fl-1153-55 il-Kavallieri kienu bnew Knisja Konventwali kbira ddedikata lil San Ġwann Battista, li kienet fis-sular ta' fuq l-isptar. Hekk huma setgħu jkollhom Knisja akbar minn dik Biżantina, wkoll ta' San Ġwann Battista, li għadha teżisti sal-lum fuq in-nofsinhar taż-żona tal-*Muristan*. Hu jiddeskrivi l-binja minn dik li kienet tissejjaħ it-Triq tal-Palm (li tgħaqqad il-bitħa tal-Qabar ta' Kristu ma' Khan el-Zeit, jew it-Triq tas-Suq). Matul din it-triq kienu jixirfu, mill-punent għall-lvant, tliet knejjes marbutin mal-Isptar tal-Kavallieri, jiġifieri l-Knisja Konventwali ta' San Ġwann, il-Knisja Abbazija ta' Santa Marija *Parva* u l-Knisja Abbazija ta' Santa Marija *Latina*.

Theodoric ukoll jagħti deskrizzjoni simili tal-Isptar fl-1172, u jgħid li fl-isptar kien hemm mal-elf sodda. Dokument ippublikat mir-Re Amalric fl-1174 jagħti permessi ta' bini u biex jiftħu sqaq kemm lill-Kavallieri kif ukoll lis-Sorijiet Benedittini ta' Santa Marija, u joffri deskrizzjoni dwar dan il-kumpless kbir ta' bini. Jidher li l-Knisja Konventwali tal-Kavallieri kienet tinsab fl-ewwel sular fuq l-isptar, u li kienet tħares fuq il-bitħa ta' quddiem il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu.

Deskrizzjoni frammentarja tal-Isptar miktuba madwar l-1180 tgħidilna li l-Infermerija (*palacium infirmorum*) kienet maqsuma fi 11-il sezzjoni, li kull waħda kienet taqa' taħt ir-responsabbiltà ta' Kavallier assistit minn 12-il surġent (*clientes*). Meta jinqalgħu emerġenzi l-Kavallieri kienu saħansitra jċedu d-dormitorju tagħhom lill-morda. Kien hemm ukoll *palacium* separat għall-morda nisa, inkluża sezzjoni tal-maternità, kif ukoll orfanatrofju u kċejjen. Jissemmew ukoll Sorijiet Ospedalieri, u dan jurina li l-komunità kienet imħallta, bil-Kavallieri u bis-Sorijiet Ospedalieri li jieħdu kura tan-nisa. Kien hemm kċina għall-kunvent u oħra għall-isptar.

L-Arkata tal-Knisja ta' Santa Maria Latina

Minaret tal-Moskea ta' Omar fil-post fejn kien hemm l-Isptar

L-istorja tal-Knisja u Sptar ta' San Ġwann Battista wara l-era Kruċjata

Meta l-Kruċjati, immexxijin minn Balian ta' Ibelin, ċedew il-Belt ta' Ġerusalemm lil Saladin fit-2 ta' Ottubru 1187, wara l-Battalja diżastruża ta' Qarne Hattin (4 ta' Lulju 1187), l-istorja tal-Isptar ta' San Ġwann Battista ma ntemmitx. Deskrizzjoni kemmxejn esaġerata tgħid li l-armata ta' Saladin dawret bi ħbula s-salib kbir li kien hemm fil-quċċata tal-kampnar tal-Knisja Konventwali ta' San Ġwann u waddbitu għal isfel, fejn is-suldati bdew jirfsu fuqu, jobżqu u fl-aħħar ġarrewh lejn il-miżbla tal-belt. Li nafu żgur hu li Saladin ordna li jitniżżlu l-qniepen mill-kampnar tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu u li wieħed miż-żewġ bibien kbar tal-Bażilika jiġi mbarrat bil-ġebel (kif għadu sal-lum), u illimita l-aċċess għall-Bażilika u l-kontroll tal-bibien tagħha, li għadda f'idejn Musulmani. F'ittra miktuba minn Terricus, tal-Ordni tal-Kavallieri Templari, lir-Re Henry II tal-Ingilterra, jingħad li Saladin ippermetta li 10 Kavallieri jibqgħu fl-Isptar għal sena biex jieħdu kura tal-morda.

X'aktarx li dawn il-Kavallieri telqu minn Ġerusalemm fl-1192, għax f'dik is-sena Saladin għadda parti mill-bini tal-Kavallieri lil ibnu Malik al-Zāhīr. Fl-istess sena, Saladin biddel il-Knisja ta' Santa Marija *Parva*, li kienet tmiss mal-Knisja Konventwali ta' San Ġwann, fi sptar Musulman. Il-parti tat-tramuntana tal-binja tal-Ospedalieri, jiġifieri dik li tinsab fuq it-taraġ li jniżżel lejn il-bitħa ta' quddiem il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, Saladin għaddieha lil ibnu Al-Malik al-Afdal 'Ali, fis-17 ta' Jannar 1193, u dan ikkonvertiha fil-Moskea ta' Omar, li għadha teżisti sal-lum, bil-minaret tagħha jiddomina fuq il-kampnar tozz tal-Qabar ta' Kristu.

Fl-1216-17 il-parti tan-nofsinhar tal-binja tal-Ospedalieri ingħatat lil Al-Muzaffar Ghāzī ibn al-'Adil, li għamilha Palazz

imsemmi *Zāwiyat al-Darjāh*. Il-Knisja Biżantina ta' San Ġwann Battista, iżda, ġiet mogħtija lill-Griegi Ortodossi, li semmewha bl-isem ta' *Prodomos*, isem li jirreferi għall-Battista bħala Prekursur fit-tradizzjoni Griega Ortodossa. Saħansitra l-Papa Onorju III fl-1216 u 1218 ikkonferma l-pussess tal-Knejjes ta' San Ġwann Battista u ta' San Ġorġ f'Ġerusalemm f'idejn l-Abbati tal-monasteru Ortodoss ta' Mar Theodosios qrib Betleħem.

Bejn l-1224 u l-1229, meta l-Imperatur Federiku II reġa' akkwista Ġerusalemm għall-Kristjani bi ftehim mas-Sultan tal-Eġittu, il-Kavallieri Ospedalieri setgħu jirritornaw fil-kunvent, sptar u Knisja tagħhom ta' Ġerusalemm. Fit-18 ta' Marzu 1229 l-Imperatur Federiku II innifsu żar l-isptar meta daħal fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu u nkuruna lilu nnifsu Re ta' Ġerusalemm. Imma l-Knisja Biżantina ta' San Ġwann baqgħet f'idejn il-Griegi Ortodossi, kif għadha sal-lum. Meta l-Kwariżmjani daħlu Ġerusalemm fl-1244 u għamlu massakru, l-Ospedalieri kellhom jitlqu u l-proprjetà tal-Isptar reġgħet għaddiet f'idejn il-Musulmani u l-istituzzjonijiet tagħhom.

Għalkemm il-Kavallieri ta' San Ġwann tilfu Ġerusalemm u marru jirtiraw fil-kapitali l-ġdida tar-Renju Latin, Akri, fejn damu sal-1291 u ħallew ukoll bini imponenti, Knisja konventwali u Sptar, nafu li mill-bidu tas-seklu 14 l-Isptar ta' San Ġwann reġa' tħalla jiffunzjoni bħala ospizju għall-pellegrini Latini. Ludolph ta' Sudheim jikteb li, fl-1336-41 l-Isptar kien immexxi minn mara nobbli minn Sqallija, jisimha Donna Margherita, li kienet benefattriċi kbira tal-Franġiskani, għax għenet lil fra Roger Guérin minn Aquitaine biex jixtri l-proprjetà taċ-Ċenaklu fuq l-Għolja ta' Sijon, fejn il-Franġiskani waqqfu kunvent fl-1335. Ludolph ukoll jgħid li Donna Margherita kienet oħt fra Nicola, li fl-1345 kien imexxi l-Isptar u kien iħallas 500 drakmi fis-sena lis-Sultan. L-istoriku tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa, Girolamo Golubovich, kien tal-fehma li dan fra Nicola kien il-Gwardjan tal-Għolja ta' Sijon fl-1345-48. Jidher li fis-sekli 14 u 15 l-Isptar ta' San Ġwann kien amministrat mill-Franġiskani, u Nicolò da Poggibonsi, li kien Franġiskani li żar l-Art Imqaddsa fl-1346-50, jikteb li kien qagħad fl-Isptar meta kien Ġerusalemm. Fl-1403, meta l-Kavallieri Ospedalieri kienu jinsabu fil-gżira ta' Rodi, huma għamlu trattat mas-Sultan Mamluk, al-Nāsir Nāsir al-Dīn Faraj, biex jerġgħu jakkwistaw f'idejhom l-Isptar ta' Ġerusalemm, u jibagħtu hemmhekk konslu, Kavallier Ospedalier, u numru ta' Kavallieri u Kappillani tal-Ordni. Imma dan it-trattat qatt ma ġie ratifikat, u l-Isptar baqa' taħt il-kura tal-Franġiskani tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa.

Maż-żmien, iżda, l-binja tal-Isptar bdiet nieżla, u diversi pellegrini kienu jsibu diffikultà kbira biex joqogħdu hemmhekk. Felix Faber jikteb li fl-1480-3, meta hu kien fl-Art Imqaddsa, l-Isptar laqa' fih lil-lajċi, filwaqt li l-kleru ġie milqugħ fil-kunvent tal-Franġiskani fuq l-Għolja ta' Sijon. Mappa tal-1469-72 li tinsab Firenze turi l-Isptar bl-isem *Hospicium peregrinorum*. Jidher li l-aħħar pellegrini li qagħdu fih kienu grupp li wasal fl-1506. L-Isptar beda jiġi abbandunat bil-mod il-mod, u fl-1533 iż-żona kollha spiċċat f'idejn it-Torok Ottomani, li kienu rebħu Ġerusalemm fl-1517. Sadanittant il-Knisja Konventwali ta' San Ġwann kienet iġġarrfet u diġà Nicolò da Poggibonsi jikteb li hu raha mwaqqgħa.

Il-pellegrin Nicola de Martoni, li kien waqaf Malta u Għawdex fi triqtu lejn l-Art Imqaddsa fl-1394, jikteb li l-isptar li qabel kien tal-Kavallieri ta' San Ġwann kien binja kbira, u kienet għadha tidher sala

kbira u wiesgħa bil-kolonni fin-nofs, u b'ħafna kmamar fejn kienu joqogħdu l-pellegrini. Felix Faber, seklu wara, jgħid li s-sala kbira bil-volti kienet mitluqa u għoddha mġarrfa, u li kienet parti mill-Isptar antik u tixbah ir-refettorji tal-monasteri kbar. Isemmi wkoll il-minaret tal-Moskea li tokkupa s-sit tal-Knisja Konventwali, li kien reġa' inbena fl-1465. Meta kien Sultan l-Ottoman Sulaymān II (1520-66), li bagħat l-armata Torka kontra Malta fl-Assedju tal-1565, kwantità kbira ta' ġebel ittieħdet mill-binjiet tal-*Muristan*, fejn kien hemm l-Isptar, biex inbnew il-ħitan ta' Ġerusalemm kif narawhom illum. X'aktarx dan kien il-mument li fih tħattet għal kollox il-Knisja Konventwali ta' San Ġwann, li kien hemm fl-ewwel sular.

Mill-1870 il-Patrijarkat Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm, li akkwista parti kbira mill-*Muristan*, neħħa parti kbira mill-fdalijiet Kruċjati biex inbena s-suq tal-*Muristan* kif narawh illum. B'hekk inqerdet it-tifkira ta' dan il-kumpless monumentali tal-Knejjes Kruċjati li semmejna, ħlief għall-fdalijiet ta' Santa Marija *Latina*, li jinsabu taħt ir-Redeemer Church tal-Luterani, u xi partijiet oħrajn, bħal soqfa u arkati gotiċi, li għadhom jidhru fl-istess proprjetà tal-Luterani. Xi ħnejjiet ta' soqfa li forsi kienu tal-Isptar, għadhom jeżistu fil-Moskea ta' Omar. Il-minaret tal-Moskea jidhru fih ġebliet u biċċiet ta' kolonni tal-era Kruċjata. X'aktarx li l-kampnar tal-Knisja Konventwali ta' San Ġwann kien jinsab fil-qrib, ċertament faċċata tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu.

L-isptar u l-Knisja ta' San Ġwann Battista ma għadhomx jeżistu, imma nafu li fdalijiet tagħhom huma inglobati f'diversi binjiet li hemm faċċata tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Ir-rabta tal-Ordni ta' San Ġwann ma' Ġerusalemm hi waħda qawwija, għax kien proprju f'dan il-post li twieled dan l-Ordni reliġjuż u kavalleresk, b'vokazzjoni ta' kura tal-pellegrini morda u foqra, li mbagħad l-istess Ordni kompla jgħixha matul is-sekli kull fejn kien preżenti, f'Akri, Ċipru, Rodi, Malta, Ruma u llum f'ħafna postijiet oħrajn fid-dinja.

Riferenzi

Denys Pringle, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem. A Corpus*. Volume III. *The City of Jerusalem*, Cambridge University Press 2007, 192-201.